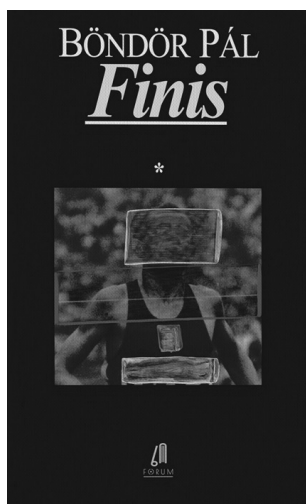

SZÁNTAI MÁRK

Egy hosszútávfutó kanonizációja

BÖNDÖR PÁL: FINIS

Forum Könyvkiadó
Újvidék, 2017
350 oldal, 4500 Ft

Böndör Pál *Finis* című kötete nagyívű vállalkozás a szerző magyarországi viszonylatokban kevésbé reflektált életművének metszetszerű bemutatására, amely a *Karszt* (1974) verseitől egészen az utóbbi években született szövegekig bezárólag térképezi fel a költő pályáját. A válogatás, a kompozíció összeállítása jelentős tétet mozgó gesztus, hiszen egy ilyen gyűjtemény az életmű egészét kell megjelenítse.

Elsődlegesen azzal érdemes számot vetni, vajon miért nem kapott kiemeltebb helyet a hazai irodalmi mezőben ez a Vajdaságban méltán elismert, kísérletezésben gazdag életmű, és képes lehet-e utólag kanonizálni a szerzőt itthon egy gyűjteményes kötet, amely végre gond nélkül hozzáférhető a hazai könyvesboltokban. Az áttelepülés *nélküli* sikeres anyaországi emancipáció mintapéldájával, Tolnai Ottóval összevetve ugyanis – akinek a kilencvenes évektől folyamatosan jelentek meg művei magyarországi kiadóknál (Jelenkor, Orpheusz, Széphalom, Kortárs, Kijárat, Alexandra) – Böndör versesköteteit kivétel nélkül az újvidéki Forum Könyvkiadó jelentette meg, így bizonyos esetekben a hozzáférés nehézségeivel (is) magyarázható lírája csekélynek mondható hazai recepciója. Csak hogy érzékeltessük ennek volumenét: a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár online bibliográfiája 298 (!) Tolnaival, és mindössze 34 Böndörrel foglalkozó szöveget listáz. A látványos mennyiségi különbségen túl ráadásul fontos adalék, hogy a Tolnai-életmű szerencsésen reflektált helyzetét nagyban segítette értelmezőinek mobilitása, vagyis az a tény, hogy a Magyarországra áttelepült vajdasági irodalmárok generációi (Thomka Beátától Ladányi Istvánon át Kollár Árpádig és Bencsik Orsolyáig) rendre magukkal hozták a magyarkanizsai költő iránti elkötelezettségüket. A Böndör-életművel kapcsolatos kritikai és tudományos megbeszélések viszont döntő részben a otthon maradt vajdasági értelmezőkhöz kapcsolódnak (a teljesség igénye nélkül: Bányai

János, Harkai Vass Éva és Toldi Éva nevéhez), vagyis mivel kanonizációja egy jól lokalizálható térben ment végbe, az alkotó személyéhez akarva-akaratlanul a „vajdasági író” címkéje társult – még akkor is, ha a hazai orgánumok közül az *Alföld* egész élénken követte a szerző pályájának alakulását.

De jelentheti-e a kiadás és recepció helyhez kötöttsége egyben egy életmű lokalizáltságát is? Vajon Böndör költészete valóban jellegzetesen vajdasági, vagy inkább a körülmények olvassák azzá? A következőkben amellet próbálok érvelni, hogy Böndör költészetében a lokális identitások megrajzolását nem kizárólag valamiféle vajdasági vagy exjugoszláv keretrendszerben értelmezhetjük, hanem egy tágabb tér koordinátái között, ami kétségkívül felszabaddítólag hat a helyi színek esztétikáján túli téteket mozgató líra befogadásakor.

Szögezzük le: a Böndör-líra nem nélkülözi a vajdasági irodalmat évtizedek óta meghatározó motívumok (főként a tenger, de nyomokban a köd, a por és a bácskai sár) felvonultatását, azonban nagyon takarékosan bánik velük. Egyedül a tenger ismétlődik ciklusról ciklusra, amely azonban a lokális identitások körvonalazásán túl ismét egy tágabb kontextusba illeszkedik bele, az egykori birodalmiság életérzését színre vivő monarchikus-posztmonarchikus diskurzusban találva meg lehetséges kapcsolódási pontjait. Ráadásul a tenger rendszerint már a szintagmák szintjén is a vérrel konnotálódik („bíbor hullámok”, 266.), amely megbontja ezzel a motívum pozitív jelentéstöltetét, és a kompozícióban szintúgy fontos szerepet betöltő trauma irányába tágítja a lehetséges olvasásmódokat. Ez a tágítás határozottan előnyére szolgál a kötetnek, a rétegzettség színrevitele a tárgyalt szövegüniverzum legünnepibb pillanatai közé tartozik. Ahol a versek mégis lokális természetű problémákat tematizálnak, ott elsősorban nyelvi kérdések köré szervezve teszik ezt, nagyon pontos finomhangolással kapcsolva össze a szubjektum körvonalazhatóságának mindenkori egzisztenciális kérdéseit a ki-sebbségi léthelyzet következményeivel. Ekképpen a minoritás és az én problémájának körülménye a könyv egyik kevésbé invenciózus, ám magabiztos poétikai tudás birtokában végigvezetett momentumává válik.

A kötet kapcsolódó locusai ugyanakkor a háborús traumák reprezentálásában is érdekeltek, ideértve főként, de nem kizárólagosan azokat a tematikus egységeket, amelyek a felbomló Jugoszlávia traumatikus tapasztalatát írják szöveggé. Az egymást olvasó, különböző időben keletkezett versek azonban itt is a kötet segítségére sietnek, mielőtt még az egyértelmű referencializálás csapdájába esne az olvasó: a háború első előfordulásai nem a hajdani konglomerátum véres szétesésének leírásakor mutathatók ki először, hanem már a *Végeposz* (1982) szövegeiben megidéződnek (121.), tágabb jelentéshorizontot kölcsönözve a délszláv háború alatt született, közvetlen történelmi tapasztalatban fogant verseknek is. A háborúhoz explicit módon kötődő *A változásom könyve* (1999) nem dolgozik radikálisan újszerű megoldásokkal, ereje inkább a rendelkezésére álló eszközkészlet invenciózus újragondolásában és a személyes hang artisztikumában rejlik. A „beszélek úgy is hallgatok” (266.) etikai-esztétikai alapállása, az ezzel összefüggő „írj krónikát” (266.) tanúságtevő imperatívusza, a „mindig holnapután van” (269.) temporális meghatározatlansága a *Finis* legerősebb szövegei közé emeli ezeket a verseket.

Ugyancsak a tágasság, egy szélesebb spektrumú földrajzi-kulturális tájékozódás igénye fogalmazódik meg azokban az idézetekben, reminiscenciákban, melyekben bőséges példákat találunk a versek lokális koordinátákon messze túlmutató kötődéseire, a világirodalmi érdeklődést reprezentáló, a klasszikus modernség hagyományát újraíró, vagy éppen kortárs

tendenciákkal párbeszédet kezdeményező szövegmozzanatokra. Jól látható tehát, hogy a recepcióját tekintve jórészt szűk térbe zárt életmű tétjei képesek bőven túlmutatni a lokális tapasztalatok színrevitelén.

„[K]i itt a koronatanú, aki majd mindent elolvas?” (147.) – teszi fel a kérdést *A krupié kiosztja önmagát* című kötetből az azonos címet viselő ciklusba emelt *Koronatanú* lírai beszélője. Nos, bár a kérdés a vers szemantikai viszonyaiból adódóan ebben az esetben a versbéli szubjektum „élete regényére” vonatkozik, ugyanez feltehető a Böndör-életművel kapcsolatban is. A választ pedig kétségkívül a *Finis* és annak olvasója adja meg, a különböző pályaszakaszokban íródott, egymást (újra)olvasó textusok között kalandozva.

Az, hogy egy gyűjteményes kötet mennyire képes reprezentálni az életmű – reményeim szerint a fenti sorok alapján is körvonalazódó – összetettségét, nagyban függ a könyv szerkezeti felépítésétől. (Itt kell megjegyezni, hogy a szerzőnek nem ez az első ilyen kötet: a mostani „egybegyűjtött” verzióhoz hasonlóan már az 1997-es, „válogatott és új versek”-et tartalmazó *Eleai tanítvány* is kísérletet tett a pálya addigi szakaszának összegzésére.) A ciklusok sorrendje jelen esetben eleve adott, az egymást követő kötetek címei válnak cikluscímmé ebben a verseskönyvben. Számot kell azonban vetnünk a *Finis* kompozicionális esetlegességeivel, ugyanis nehezen tűnik indokolhatónak a válogatás aránytalansága. Egy teljes körkép igényével fellépő könyv esetében legalábbis különös és egyben a leginkább kiáltó hiány az *Eső lesz* (1970) című pályakezdő kötet anyagának kihagyása, a koncepció egységességét pedig az teszi kérdéssé, hogy a *Finis* a későbbi verseskönyvek esetében hol teljes terjedelemben történő újraközléssel (pl. *Végepsz, A krupié kiosztja önmagát*), hol pedig bizonyos versek elhagyásával dolgozik (pl. *Karszt*). A Harkai Vass Éva által jegyzett, (*Még nem*) *finis* címet viselő utószó, amellet, hogy akkurátusan áttekinti a szerző pályáját és rögzíti a szelektálás nehézségeit, határozottabban is orientálhatná az olvasót a válogatás és szerkesztés szempontjait illetően. Érdemes szólni emellett az olyan hiányokról is, amit például a *Végepsz* szöveggé „csupaszítása” jelent, tekintve, hogy az eredeti kiadásban szereplő Maurits-grafikák jelentékeny módon járultak hozzá az értelemadáshoz. Mégis, e kifogásoktól eltekintve elmondható, hogy a *Finis* erősségei kétségtelenül nagyobb súllyal esnek latba, mint az említendő hiányosságok.

Olyan gyűjtemény ez tehát, amely bőséges példákkal szolgál az életmű folytonosságának reprezentálására, megmutatva, hogy az egyes kötetek között megfigyelhető poétikai differenciák nem szükségszerűen járnak együtt számottevő tematikus-motivikus elmozdulásokkal. Ilyen alapvető kötetszervező elem például a köztes terek kulisszáit mozgató alkotások obligát vonat-metaforája, amely jelen esetben a helyi vicinális (217.) és az Újvidék expressz (218.) révén kerül játékba, hogy aztán a kötet más szövegtájjain a vasút pandant-jaként az Újvidék-Temerin buszjárat nyerjen újabb lehetséges jelentéseket (legelőször: *22 km autóbuzson, Végepsz*, 86.). Amellett, hogy e motívumok színrevitelében a periféria ábrázolásának nagy irodalmi toposza mutatódik fel, érdemes hangsúlyozni, hogy mindez túllép a hagyomány öncélú megidézésén, és izgalmas módon kötődik azokhoz a szöveghelekhez, amelyek egy általánosabb értelemben vett hiánytapasztalat, az otthontalanság, a mindenkori idegenség és létbevetettség színrevitelében járnak élen.

Végezetül e több, mint négy évtizedes pályaképet sűrítő kötetegész tárgyalása során megkerülhetetlen, hogy közel hajoljunk a *futás* és a *finis* szövegszervező dinamikájához. Amellett, hogy a borítón és a fényképes oldalakon újra és újra Emil Zátopek olimpiai bajnok

hosszútávfutó alakja tűnik fel, a hosszútávfutás azért lehet a könyv kiemelt emblémája, mert egyszerre működik az alkotási folyamat önértelmező metaforájaként, és hangsúlyozza történeti-politikai kontextusban az individuum, az egyéni teljesítmény kitüntetett szerepét. Ugyancsak a cím ad lehetőséget annak végiggondolására, hogy egy összegző igényű, a révbe érkezés ígéretével kecsegtető kötet után hogyan folytatódhat egy alkotó pályája. Erre Harkai Vass Éva a verseskönyv záróciklusát kommentálva a következőképpen válaszol: „még nem Finis, és nem is kell annak lennie. Ez a huszonvalahány oldalnyi szövegmassza még alakulóban van ahhoz, hogy bármit is lezárhatna, berekeszthetne. Nincs más választása, (újabb) köteté kell egybeálnia – felülírva az egybegyűjtés, valamiféle leltár gesztusát” (350). Ha viszont ez így van – remélve, hogy a szerző valóban beváltja egy újabb kötet ígéretét –, akkor látványos ellentét képződik a kötet intenciója és a cím jelentése („véghajrá”) között. Bízunk azonban abban, hogy ez az ellentét egyszersmind olyan termékeny feszültséget szül, amely újabb Böndör-kötetekhez, és hosszabb távon a hazai kanonizáció optimális lehetőség feltevéleihez vezethet el.

MUZSNAY ÁKOS: ÁTLÉPŐ (ANDREJ TARKOVSKIJNAR)